

**UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA”
DIN IAȘI**

FACULTATEA DE LITERE

ȘCOALA DOCTORALĂ DE STUDII FILOLOGICE

HEIMATLITERATUR ȘI CULTURA
ROMÂNEASCĂ PÂNĂ LA

PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

Rezumatul tezei de doctorat

Conducător de doctorat:

Prof. univ. dr. ANDREI CORBEA-HOIȘIE

Doctorandă :

DĂNCULESEI I. ANA

UNIVERSITATEA "ALEXANDRU IOAN CUZA" din
IAȘI

Școala Doctorală de Studii Filologice

ANUNȚ

La data de 18.09.2020, ora 10:30, pe platforma ZOOM, doamna DĂNCULESEI I. ANA, va susține, în ședință publică, teza de doctorat cu titlul *HEIMATLITERATUR ȘI CULTURA ROMÂNEASCĂ PÂNĂ LA PRIMUL RĂZBOI MONDIAL*, în vederea obținerii titlului științific de doctor în domeniul Filologie.

Linkul ședinței publice este următorul:

<https://us04web.zoom.us/j/79891342922?pwd=V3o5QlVUL3dqXJiM0thYlRUS1Rjdz09>

Comisia de doctorat are următoarea componență:

Președinte:

Prof. univ.dr. Lăcrămioara PETRESCU,
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

Conducător științific:

Prof. univ. dr. Andrei CORBEA-HOIȘIE,
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

Referenți:

Prof. univ. dr. Gabriel H. DECUBLE , Universitatea
din București

Prof. univ. dr. Andras BALOGH, Universitatea
„Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca

Prof. univ. dr. Ioan LIHACIU, Universitatea
„Alexandru Ioan Cuza” din Iași

Vă invităm să participați la ședința de susținere a
tezei.

Teza poate fi consultată la Biblioteca Facultății de
Litere.

Cuprins:

Introducere

1. Heimatliteratur- un construct idilic al modernizării
 - 1.1. Peter Rosegger- fiu al pădurii
 - 1.2. Realitatea vieții țărănești: *Erdsegen*
 - 1.3. Toxicitatea lumii urbane: *Weltgift*
 - 1.4. Peter Rosegger- un martor al evoluției economico-sociale
 - 1.5. Nostalgia unei lumi în curs de dispariție
2. Cadru teoretic necesar studiului relațiilor inter-literare
 - 2.1. Tipologii
 - 2.2. *Heimatliteratur* și sămănătorismul- prezentare generală
 - 2.3. *Heimat* - istorie a identității
 - 2.4. *Heimatliteratur* și sămănătorismul- program teoretic
 - 2.5. Teme și motive specifice
 - 2.6. *Heimatliteratur* în periodicile românești de la 1900

3. Cadrul economico-social al sfârșitului secolului al-XIX-lea
 - 3.1. Austria
 - 3.2. România
 - 3.3. Excurs
4. Provincia românească la sfârșit de secol
 - 4.1. Iluzia idilică și periferia urbană
 - 4.2. Provincia *fin-de-siècle*
 - 4.3. Acolo unde nu se întâmplă nimic
 - 4.4. Intelectuali neadaptați și ratați
5. Tablouri comune curentului literar *Heimatliteratur* și sămănătorismului
 - 5.1. Refugiul idilic regăsit în natură
 - 5.2. Elemente adiacente idilei
 - 5.3. Religiozitatea și imaginea clericului în lumea țăărănească
 - 5.4. Orașul- factor de alienare al lumii moderne
 - 5.5. Motivația similitudinilor tematice

Concluzii

Bibliografie

Prezenta teză de doctorat cu titlul *Heimatliteratur* și cultura românească până la Primul Război Mondial vizează studiul relațiilor dintre literatura germană și cea română din preajma anului 1900, mai exact relația dintre *Heimatliteratur* și sămănătorismul românesc.

O analiză asemănătoare despre relațiile dintre literatura română și cea germană, dar cu o centrare diferită, a fost realizată în 2016 de către Teodora Galață sub forma unei teze de doctorat cu titlul *Contacte culturale româno-germane oglindite în opera lui Ioan Slavici*. Autoarea demonstrează relațiile genetice dintre scriitorul român și reprezentanți ai literaturii Biedermeier, evidențiind expunerea permanentă a lui Slavici la cultura germană, datorită mediului multicultural în care a crescut, dar mai ales, datorită formării intelectuale și culturale în direcție germanică. Având în vedere biografia autorului sirian, Teodora Galață urmărește pe parcursul tezei șirul contactelor cu literatura și cultura germană, demonstrând astfel modul în care acesta a fost influențat de autori precum Berthold Auerbach sau Jeremias Gotthelf, precum și elementele preluate de la aceștia. În cazul

studiului nostru axat pe *Heimatliteratur* și sămănătorism, exemplul propus de Teodora Galață nu poate fi considerat un model aplicabil din cauza diferențelor dintre Sadoveanu și Slavici, diferențe care se oglindesc atât în modul în care aceștia s-au format din punct de vedere intelectual, dar și în caracteristicile mediului în care cei doi au crescut. Abundența documentară privind relația genetică între Slavici și diverși autori germani nu are corespondent în raporturile dintre *Heimatliteratur* și sămănătorism, încît sugestia lui Dionyz Durisyn cu privire la afinitatea „tipologică“ este singura aplicabilă în acest caz.

Baza teoretică a acestei cercetări o constituie studiul lui Dionyz Durisyn *Vergleichende Literaturforschung* în care sunt analizate relațiile ce pot exista între literaturi. În clasificarea propusă de autorul slovac se regăesc relațiile genetice (sau de contact) și conexiunile tipologice (ce țin de conținut și structură), arătându-se și condițiile necesare formării și identificării lor. În opinia lui, relațiile genetice se concretizează prin intermediul unor contacte care pot fi mijlocite (sau externe- adică:

traduceri, observații, studii critice sau teoretice despre publicații din alte literaturi naționale, corespondență) sau nemijlocite (acestea sunt interne: notițe cu rolul de a informa publicul despre un anumit scriitor sau de a încadra o operă într-un anume canon). Conexiunile tipologice se mai numesc și paralelisme sau analogii literare și se conturează în contexte asemănătoare, independent de existența unor contacte.

Dat fiind faptul că orice crez artistic are reprezentanții săi, a fost nevoie de o limitare care să faciliteze accesul la stabilirea aplicabilității teoriilor cercetătorului slovac. Din acest motiv, am ales câte un reprezentant pentru cele două direcții de interes, pe Peter Rosegger (1843-1918) și Mihail Sadoveanu (1880-1961), selectând totodată și operele care vor constitui obiectul comparației noastre.

A fost necesară de la început stabilirea tipurilor de relații existente între cele două mișcări literare, motiv pentru care s-a efectuat o analiză a ziarelor și revistelor de orientare sămănătoristă, încercându-se identificarea posibilelor contacte externe – traduceri, notițe, rezumate, prefete – sau interne – note care să dovedească

comunicarea dintre doi autori, scrisori etc. O atenție sporită a fost acordată publicațiilor apărute în preajma anului 1900 care se declarau a fi susținătoare ale curentului cultural, ideologic și literar sămănătorist, ca de exemplu: *Sămănătorul*, *Făt-Frumos*, *Luceafărul*, *Familia*, *Albina*, *Junimea literară*, *Ramuri*, *Curentul nou*, *Curierul literar*, *Viața*, *Tribuna poporului*, *Paloda literară*, *Vatra*, însumând un număr aproximativ de 25 de publicații consultate. De mare ajutor s-a dovedit a fi *Bibliografia relațiilor române cu literaturile străine în periodice* care a oferit o imagine de ansamblu asupra articolelor referitoare la traducerile publicate. Un rol important în atingerea obiectivului nostru l-a avut și consultarea biografiilor, monografiilor autorilor și a volumelor de corespondență, nu doar a celor doi actori menționați – Rosegger și Sadoveanu – dar și a altor propovăduitori sămănătoriști, ca de exemplu- Alexandru Vlahuță, Nicolae Iorga sau Octavian Goga.

Cercetarea de față a pornit de la ideea existenței unor teme și motive comune specifice, ca de exemplu, viața țărănească ilustrată idilic, nostalgia trecutului, natura

înfățișată ca un paradis pierdut sau distrus de modernizare, respingerea elementelor civilizatoare, evreul, cămătarul, preotul – figuri ce aparțin unui mediu străin care contravin ordinii patriarhale străvechi. Intenția a fost de a prezenta aceste teme așa cum apar în cele două spații geografice diferite, cu mențiunea că romanele alese nu au întotdeauna un corespondent tematic identic; spre exemplu, viziunea naturii înfățișată ca un paradis armonios din romanele lui Peter Rosegger este exprimată doar tangențial de către Mihail Sadoveanu (în operele selectate pentru prezenta cercetare), care insistă mai degrabă pe atmosfera sufocantă, uniformizatoare și plată a provinciei. Natura este un element absent, dar dorit, ilustrat prin amintiri și nostalgii de demult. Exemplificarea acestor teme prin redarea unor conținuturi semnificative din texte literare ale celor doi autori, constituie un punct de sprijin în alcătuirea și argumentarea punctului nostru de vedere. Din opera autorului austriac am ales trei volume scrise în preajma anului 1900 – *Erdsegen*, *Weltgift* și *Jakob der Letzte* în care se reflectă problemele și preocupările epocii. Corpusul literar românesc înglobează trei romane

concentrate în jurul aceleiași teme – *Floare ofilită* (1905), *Apa morților* (1911), și *Locul unde nu s-a întâmplat nimic* (1933), și două nuvele – *Ion Ursu* (1900) și *Haia Sanis* (1909). Tangențial sunt atinse și alte câteva texte sadoveniene pentru o mai bună exemplificare care să illustreze frecvența unei anumite teme sau situații din literatură.

Pornind de la ideea, exprimată deja, că opera literară nu poate fi analizată individual, separată de contextul social, politic și personal (al autorului) în care s-a format, am cuprins în capitolul întâi abordarea textelor din literatura germană. Un prim punct al capitolului întâi este constituit de prezentarea bagajului emoțional al lui Rosegger, dobândit în casa părintească prin transmiterea unor valori bine înrădăcinate în sufletul tradiționalist și pur al țăranului, justificând astfel înclinația atât de puternică spre locurile natale și spre glorificarea naturii. Modul sacru în care el percepe natura este redat de romanul *Erdsegen*, care în ciuda abordării idilice a universului rural, descrie mentalitatea arhaică țărănească și problemele cu care aceasta se confruntă. Deși traiul nu

este comod sau luxos, plasarea în inima naturii conturează un ambient paradisiac în care munca nu este o povară sau o obligație greu de îndeplinit, ci o binecuvântare, o șansă de a colabora cu divinitatea pentru a obține cele necesare vieții. Datorită activității de jurnalist extrem de activ și implicat, Rosegger este un bun observator și un martor credibil al evoluției sociale din Austria secolului al-XIX-lea și are posibilitatea să își expună ideile în propriul ziar, *Heimgarten*, care a existat din 1876 până la finalul Primului Război Mondial.

Un alt roman cuprins în cercetarea noastră este volumul *Weltgift*, publicat la doar doi ani diferență față de *Erdsegen* (în 1902) care ilustrează atmosfera urbană ca o „otravă” pentru care nici măcar frumusețea și armonia naturii nu poate constitui un remediu. Odată „contaminat”, omul se degradează treptat, se îmbolnăvește atât fizic, cât și la nivel spiritual, și părăsește această lume sfârșit de o suferință invizibilă și necunoscută. Ultima parte a acestui capitol este axată pe cel de-al treilea roman ales din repertoriul roseggerian,

Jakob der Letzte, care înfățișează universul unei pături sociale pe cale de dispariție.

Analiza relațiilor dintre literaturi presupune și cunoașterea și însușirea unui suport teoretic necesar alcătuirii unei argumentări pertinente care să servească atingerii scopului acestei lucrări. Scheletul conceptual utilizat aparține lui Dionýz Durisýn și se regăsește în studiul intitulat *Vergleichende Literaturforschung*, publicat în 1968. Autorul de origine slovacă diferențiază între „legături genetice” (*genetische Beziehungen, Kontaktbeziehungen*) și „conexiuni tipologice” (*typologische Zusammenhänge, Analogien*). Relațiile genetice se concretizează în baza contactelor mijlocite (traduceri cu caracter informativ, notițe, studii critice, corespondență) sau nemijlocite (traduceri cu rolul de a încadra opera într-un canon), iar conexiunile tipologice pot fi constatate în cazul unui context asemănător de formare și propagare a două, sau mai multe, literaturi. Nu au fost lăsate la o parte nici opiniile altor teoreticieni importanți precum Paul von Tieghem, Paul Cornea sau Ulrich Weisstein.

Rama teoretică în jurul căreia se conturează cercetarea de față cuprinde o expunere comparativă a programului sămănătorismului și a mișcării *Heimatliteratur*, având în vedere principalele teme și motive specifice, canale de propagare, publicații, reprezentanți, și cel mai important, fundamentarea ideologică regăsită în ambele cazuri, ca fiind extrem de prolifică cu câteva decenii înainte de cristalizarea concretă și transformată în texte cu specific țărănesc. Abordarea direcției literare *Heimatliteratur* pornește de la explicarea termenului *Heimat*, concept regăsit și în dicționarul fraților Grimm, care se dovedește a fi permanent actual, configurându-se și reînnoindu-se în funcție de contextul politico-social. Rezultatele obținute în urma cercetării revistelor și ziarelor literare din preajma anului 1900 sunt cuprinse la finalul capitolului al- II-lea, având rolul de a identifica și evidenția tipurile de relații dintre cele două direcții literare.

Contextul politic, social și ideologic pentru cele două spații de care ne ocupăm, german și românesc, este descris în capitolul trei, fiind urmat de un excurs literar –

un roman aparținând lui Cezar Petrescu, care, deși este scris la aproximativ două decenii după încheierea perioadei de maximă înflorire a sămănătorismului, oglindește fidel problemele și schimbările de la sfârșitul veacului.

Capitolul patru conturează tabloul provinciei românești de la sfârșitul secolului al-XIX-lea, evidențiind specificul sămănătorist și spiritul epocii. Apelând la textele sadoveniene pentru a schița ideile propagate la acea vreme, am ales spre analiză trei romane (*Floare ofilită*, *Apa morților* și *Locul unde nu s-a întâmplat nimic*) care redau împreună o imagine de ansamblu a vieții de provincie. În prima parte am considerat necesară conturarea opoziției sat-oraș, care răspândește o evocare falsă a unui mediu rural idilic, considerat a fi un refugiu din calea urbanizării rapide. Provincia românească de la sfârșitul secolului al-XIX-lea este doar o prelungire a așezărilor sătești, în care granițele celor două forme de locuit sunt desemnate cel mai adesea de un colț de natură. Tânguirea personajelor care se simt înstrăinate și dezdăcinate în oraș este, într-o oarecare măsură,

nejustificată și se îndreaptă spre o atmosferă idilică rurală imaginată. Încercarea de a realiza tabloul vieții de provincie din spațiul românesc trebuie să includă în mod obligatoriu descrierea mentalității caracteristice, potrivit căreia părerea vecinilor este cea care dictează ritmul existenței.

Drama „victimelor” urbanizării face referire la istoria lui *Ion Ursu*, care pleacă în târgușorul Pașcanilor cu speranța unei vieți mai bune, însă se pierde în vicii, se înstrăinează de familie și soție, iar în final este nevoit să o părăsească, căci aceasta își refăcuse viața, în absența lui, cu preotul satului. O altă cauză a dezrădăcinării este armata care „îi strică” pe oameni și îi transformă în infractori. *Petrea Străinul* trăiește această experiență nefericită, rămânând în amintirea celor dragi doar o umbră a trecutului.

O altă trăsătură a vieții de provincie răspândește ideea unei existențe monotone și uniformizante în care tinerele „se ofilesc” înainte de a-și începe cu adevărat viața. Maria Stahu (*Apa morților*), Daria Mazu (*Acolo unde nu s-a întâmplat nimic*) și Tincuța Negrea (*Floare ofilită*)

confirmă această particularitate a epocii. Zbuciumul sufletelor chinuite care se ascunde în spatele unei false fericiri afișate pentru gura lumii contribuie la măcinarea interioară, căreia i se pune capăt, uneori, printr-un gest disperat de sinucidere. *Haia Sanis* are o poveste tulburătoare îndreptată cu furie spre normele societății care îi impun respectarea unor tipare sociale. Refuzul fetei de a le accepta, reprezintă unul din puținele gesturi (alături de cel al Dariei Mazu) care marchează revolta față de preceptele închistate și limitate ale provinciei. Acest comportament este mai rar întâlnit, atitudinea cea mai frecventă fiind aceea de resemnare în fața unei perspective cenușii, fără bucurii sau emoții. Tinca, nepoata lui cuconu Andrieș, Alexandrina Visarion (*Balta liniștii*) și alte asemenea tinere, își croiesc drumul în viață cu resemnare, ghidându-se după principiile lumii.

Spațiul în care se petrec aceste drame nu este unul deosebit de dezvoltat sau modernizat. Străzile principale sunt adesea aproximativ trei la număr, fiind doar puțin mai curate și mai îngrijite decât restul mahalalei nesalubrizate și murdare.

Un ultim aspect tratat în acest capitol se referă la destinele ratate din cauza mediocrității mediului, care pretinde o existență lineară, fără a excela într-un anumit domeniu sau fără a ieși în evidență datorită talentului sau educației. Am folosit spre exemplificare cazul lui Ion Radianu și a colegului său, Neculai Manea, personajele centrale din Însemnările lui Neculai Manea, care sunt obligați să disimuleze mediocritatea și prostia pentru a nu fi expulzați dintr-o societate, care se presupune a fi intelectuală. Zbuciumul celor doi culminează cu degradarea totală și cu regretul conformării la standardele joase ale colegilor de breaslă, care au determinat ratarea unor destine.

Cel din urmă capitol se axează pe o abordare comparativă a unor particularități comune curentului *Heimatliteratur* și sămănătorismului. Reprezentarea idilică extinsă la un nivel de sacralitate care transformă locuitorii mediului rural în membri ai unei grădini paradisiace, respingerea elementelor de noutate – fie ele redactate de prezența banilor, a cămătarilor, a mașinismului și a tehnologiei – precum și conturarea unei opoziții

dramatice între oraș și sat, constituie materialul acestei părți care dorește să insiste asupra conexiunilor tipologice care explică asemănarea sau congruența a două manifestări literare dezvoltate și practicate pe axa timpului într-o proximitate temporală care învinge reprezentarea topografică.

Studiul biografiilor, operelor, corespondenței celor doi autori și a ziarelor publicate între 1885 și 1910 în spațiul românesc, nu au făcut posibilă identificarea relațiilor genetice între literatura lui Sadoveanu și cea a lui Rosegger, motiv pentru care suntem constrânși să stabilim că între sămănătorism și Heimatliteratur există doar conexiuni tipologice, determinate de contextul social, politic și istoric asemănător. Așa cum demonstrează studiul revistelor și ziarelor literare din preajma anului 1900, ale cărui rezultate sunt cuprinse în capitolul 2.6. al prezentei cercetări, traducерile din spațiul vorbitor de limbă germană sunt nerelevante pentru a stabili o posibilă influență asupra sămănătorismului din două motive: din punct de vedere al temei abordate, ele nu se încadrează în tipologia

curentului literar Heimatliteratur, pentru că majoritatea dintre ele sunt reprezentate de fragmente din volumul de amintiri al lui Rosegger (Mein Weltleben) și pentru că perioada în care ele apar în periodicele românești (preponderent după anul 1909) nu constituie un posibil moment de întâlnire cu ideologia sămănătoristă care începea deja să se stingă. Demonstrarea conexiunilor tipologice nu exclude contactul total dintre două literaturi, ci doar subliniază imposibilitatea unor influențe directe.

Bibliografie selectivă:

Bibliografie primară:

Petrescu, Cezar: *1907*, Ed. de stat pentru literatură și artă, București, 1957.

Rosegger, Peter: *Erdsegen*, Viena.

Rosegger, Peter: *Jakob der Letzte, Eine Waldbauerngeschichte aus unseren Tagen*, Buchgemeinschaft Donauland, Viena.

Rosegger, Peter: *Mein Weltleben, Erinnerungen eines Siebzigjährigen*, vol. I, II, Leipzig, 1924.

Rosegger, Peter: *Weltgift*, Stackmann Verlag, Leipzig, 1924.

Sadoveanu, Mihail: *Dureri înăbușite*, 1974.

Sadoveanu, Mihail: *Opere*, vol. 5, 1988.

Sadoveanu, Mihail: *Opere*, vol 6, 1991.

Sadoveanu, Mihail: *Opere*, vol 8, 1997.

Bibliografie secundară:

Agrigoroaiei, Ion: *1907 în perspectivă istorică*, Iași, Ed. Junimea, 1988.

Anderle, Charlotte : *Der andere Peter Rosegger*, Viena, 1983.

Baur, Uwe/ Schöpfer, Gerald/ Pail, Gerhard (Hrsg):
„Fremd gemacht“? Der Volksschriftsteller Peter Rosegger, Böhlau Verlag, Wien, Köln, Graz, 1988.

Bausinger, Hermann: *Volkskultur in der technischen Welt*. Campus Verlag. Frankfurt/New York, 1986.

Bastian, Andrea: *Der Heimat-Begriff in den Funktionsbereichen der deutschen Sprache. Ein Beitrag zur Begriffsgeschichte*. Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 1995.

Băileșteanu, Fănuș: *Mihail Sadoveanu* , ed. a-2-a București, Ed. Eminescu, 1977.

Bălan, Ion Dodu: *Mihail Sadoveanu*, București, Ed. Eminescu, 1973.

Beiu-Paladi, Luminița; Brezuleanu, Ana-Maria: *Bibliografia relațiilor literaturii române cu literaturile străine în periodice (1859-1918)*, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, 1980.

Bienek, Horst: *Heimat. Neue Erkundungen eines alten Thema*, Carl Hanser Verlag, München, 1984.

Bredow, von Wilfried/ Foltin, Hans-Friederich: *Zwiespältige Zufluchten. Zur Renaissance des Heimatgefühls*. J.H.W. Dietz Nachf Verlag, Berlin, 1981.

Bruckmüller, Ernst: *Sozialgeschichte Österreichs*, Herold-Verold, Viena, 1985.

Caragiale, I. L.: *1907 din primăvară până' n toamnă*. Câteva note de I. L. Caragiale, Tipografia ziarului „Adevărul”, București., 1907.

Casanova, Pascale: *Republica mondială a literelor*, trad. de Cristina Bîzu, București, Editura Curtea veche, 2007.

Cernat, Paul: *Modernismul retro în romanul românesc interbelic*, Ed. Art, București, 2009.

Ciopraga, Constantin: *Mihail Sadoveanu. Fascinația tiparelor imaginare*, Ed. Eminescu, București, 1981.

Ciopraga, Constantin: *Personalitatea literaturii române*, Ed. Junimea, Iași, 1973.

Cornea, Paul: *Regula jocului. Versantul colectiv al literaturi: concepte, convenții, modele*, București, Ed. Eminescu, 1980.

Dobrogeanu- Gherea, C: *Neoiobăgia. Studiu economico- sociologic al problemei noastre agrare*, Ed. Socec, București, 1910.

Durišin, Dionýz: *Vergleichende Literaturforschung. Versuch eines methodisch- theoretischen Grundrisses*. Akademie Verlag, 1967.

Galață, Teodora: *Contacte culturale româno-germane oglindite în opera lui Ioan Slavici*, Sibiu, 2016.

Garofild, C: *Părerii în chestia agrară*, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl , București, 1907.

Gebhard, Gunther; Geisler, Oliver; Schröter, Steffen (Hg.): *Heimat. Konturen und Konjunkturen eines umstrittenen Konzepts*, Transkript Verlag, Bielefeld, 2007.

Greverus, Ina- Maria: *Auf der Suche nach Heimat*, München:Beck, 1979

Hein, Jürgen: *Dorfgeschichte*, J. B. Metzlerische Verlagsbuchhandlung, Stuttgart, 1976.

Katterfeld, Anna: *Leuchtendes Leben. Vom Werden, Wirken und Wesen Peter Roseggers*, ed. a-2-a, Stuttgart, 1950.orga, Nicolae: O luptă literară, vol. 1, Ed. Minerva, București, 1979.

Lungu, Traian/ Iosa, Mircea: *Viața politică în România 1899- 1910*, București, Ed. politică, 1977.

Maiorescu, Titu: *Critice*, Ed. Vivaldi, București, 1997.

Manolescu, Nicolae: *Teme*, Ed. Cartea românească, 1971.

Manolescu, Nicolae: *Sadoveanu sau utopia cărții*, ediția a III-a, Ed. Paralela 45, Pitești, 2002.

Marcea, Pompiliu: *Lumea operei lui Mihail Sadoveanu*, Ed. Eminescu, București, 1976.

Micu, Dumitru: *Istoria literaturii române*, vol. 1, Ed. didactică și pedagogică, București, 1964.

Micu, Dumitru: *Început de secol. 1900-1916. Curente și scriitori*, Ed. Minerva, Iași, 1970.

Micu, Dumitru: *Literatura română la începutul secolului al XIX lea. 1900- 1916. Publicații, grupări, curente*, Ed. pentru literatură, 1964.

Mitchievici, Angelo: *Decadență și decadentism în contextul modernizării românești și europene*, Ed. Curtea veche, București, 2011.